

Litteraturgranskningar

ERIK ALLARDT and WŁODZIMIERZ WESOŁOWSKI, eds: *Social Structure and Change. Finland and Poland, Comparative Perspective*. Warszawa: Polish Scientific Publishers, 1978.

Arbejdet med denne bog påbegyndtes i 1976 af en gruppe polske og finske sociologer. Ikke mindre end 29 sociologer har bidraget til bogens 12 kapitler, således at fra to til fire personer står som forfattere af de enkelte kapitler. Den syv personer store redaktionskomité angives kun at have varetaget rent tekniske opgaver i forbindelse med publikationen.

De tolv kapitler omhandler den nyere historie og især den socioøkonomiske udvikling i tiden efter 1945, de politiske systemers strukturer og funktioner, klasser og sociale lag, mobilitet, kvinders sociale position, uddannelsessystemerne, forbrugsmønstre og indkomstforhold, træk af den regionale udvikling, familiesociologi, sociale relationer og endelig kulturelle aktiviteter. I alle kapitler er der gennemført en sammenligning af finske og polske forhold på baggrund af survey-oplysninger, statistiske publikationer og lignende.

Bogen indeholder en række oplysninger om især socioøkonomiske forhold i de to lande, som giver en værdifuld orientering om den nyere udvikling. Det komparative sigte må umiddelbart forekomme interessant igennem det perspektiv og den systematik, der herigenem anlægges på beskrivelsen af de to lande. At dette samtidig kan medføre problemer for analysen, skal der vendes tilbage til nedenfor.

Redaktionen anfører i et indledningsafsnit, at det brede, komparative sigte byggende på sekundær analyse af surveys, statistik m.v. medfører fordele i form af det panorama, der herigenem gives over de to lande. Prisen herfor skulle være en mindre grad af præcision og reliabilitet på enkelte områder. Dette gør sig gældende især i forbindelse med manglende oplysninger tilbage i tiden for økonomiske forholds vedkommende, men føles dog ikke som nogen stor mangel. Men selvfølgelig har der været grænser for, hvad der i det hele taget har eksisteret

af relevante kilder, som samtidig kunne sammenlignes.

Mens de fleste kapitler er overordentligt descriptive og rigt forsynede med tabeller og figurer, skiller enkelte kapitler sig ud ved en mere problemdiskuterende karakter. Det gælder i første række kapitlerne om uddannelsessystemerne (Władysław W. Adanski & Yrjö-Paavo Häyrynen) og om kvindens sociale position (Elina Haavio-Mannila & Magdalena Sokolowska). Sidstnævnte bidrag adskiller sig ydermere ved at være kritisk i sine analyser, hvor den kritisk-analyserende approach er mere implicit i kapitlet om uddannelsessystemerne og disses funktionsmåder i de to forskellige samfundssystemer. Denne kritiske dimension er fraværende i en stor del af kapitlerne i øvrigt – ligesom fraværet af mere principielle betragtninger gør de mange statistiske oplysninger mindre interessante og fremmer et usammehængende helhedindtryk. (Der er i øvrigt fejl i flere tabeller.)

Bogen siges i indledningsafsnittet at have profiteret af mødet mellem marxisme og metodologisk positivisme. Et eksempel på dette er, at man i et af de første kapitler, skrevet af Timo Toivonen og Stanisław Widerszpil, behandler spørgsmålet om klassestrukturens udvikling og talmæssigt belyser dette fremfor diverse socialgrupper. Kapitlet udmærker sig bl.a. ved at knytte udviklingen i samfundssystemerne sammen med udviklingen af klassestrukturen på en illustrativ måde, omend dette kapitel, i lighed med de fleste øvrige, forekommer vel rigeligt forsynet med statistiske oplysninger i forhold til de mere vurderende kommentarer.

Fremfor at have draget nytte af mødet mellem marxisme og positivisme og mødet mellem finske og polske sociologer kan man pege på, at dette også har medført problemer for fremstillingen og hele bogens oplæg. I stedet for teoretisk debat bærer bogen gennemgående præg af tildækning af de teoretiske problemer – det forekommer, at man bevidst har villet undgå nogen form for faglig og teoretisk debat. Når dette sammenholdes med, at bogen formentlig er for "tung" på grund af sprog og fremstillingsform i den mere almene undervisning, nedsættes bogens brugsværdi væsentligt for sine potentielle læsere.

Det bør også omtales, at bogen ikke giver tilfredsstillende skildringer af de politiske systemer og forhold i de to lande, specielt ikke for så vidt angår den nyere politiske udvikling. Uanset hvad holdning forfatterne måtte indtage til denne udvikling i de to lande, forekommer det bemærkelsesværdigt, i hvilket omfang konfliktperspektivet er udeladt i de historiske og politiske beskrivelser. Dette er naturligvis velkendt af alle læsere af introducerende samfundsbeskrivelser i mange lande, men når der er tale om så kvalificerede forskere, som i denne bog, burde der være foretaget mere perspektivrige analyser. Det burde være indlysende at knytte an til den mere principielle og teoretiske debat om udviklingsforholdene for de to samfundstyper – gerne i form af synspunkter fra bogens forfattere. Disse angives jo netop at have forskellige samfundsvidenskabelige grundsyn.

Afsnittet om regional udvikling (Krzysztof Ostrowski of Tapani Valkonen) kan eksemplificere nogen af disse problemer. På den ene side gives en række oplysninger om forskellige økonomiske indikatorers udvikling i de finske og polske regioner, men der savnes p.d.a.s. en ramme eller nogle mere overordnede betragtninger til en vurdering af disse mange enkeltstående oplysninger. Dertil kommer, at man savner en mere præcis vurdering af de forskellige politiske systemers rolle for den forskelligartede regionale udvikling i de to lande – noget, der må forekomme oplagt på et område, som er præget af en stigende statslig opmærksomhed i de skandinaviske lande, og hvor vilkårene for statslig styring er så forskellige som tilfældet er imellem de to politiske systemer. Forbindelsen af sådanne analyser til den mere principielle debat om regional udvikling, hvor i øvrigt både finske og polske forskere har gjort sig gældende, ville i høj grad have haft interesse for den for tiden betydelige forskning og redegørelsesvirksomhed inden for dette område.

Sammenfattende skal det siges, at oplægget til bogen er interessant samt at der igennem kapitlerne er samlet og sammenstillet en lang række interessante undersøgelsesresultater. Desværre forringes bogens anvendelse af de politiske og sociale emner, der ikke behandles eller som behandles meget overfladisk. Dertil kommer savnet af en teoretisk debat, manglende analyserammer o s v. Bogen får derved sin største værdi sammen med anden litteratur inden for hvert af de behandlede emneområder.

Søren Villadsen

JACK BRAND: *The National Movement in Scotland*. London: Routledge & Kegan Paul. 1978

Den skotske nationalismen har, sedan början av 1960, i de politiska valen lyckats manifesteras sig på ett sätt som Storbritannien aldrig tidigare upplevt.

Scottish National Party (SNP) hade 1964 stöd från 2,4 % av de skotska väljarna. Tio år senare, i oktober 1974, hade partiet lyckats mobilisera 30,4 % av den skotska väljarkåren. SNP's framgångar innebär ett hot både mot Storbritanniens enhet och tvåpartisystemets dominans i Skottland. Likaså inverkar partiets expansion på politiken i ett brittiskt perspektiv.

Labour har vid de flesta efterkrigsvalen varit beroende av de skotska väljarna för att komma i regeringsställning, vilket innebär att SNP's framgångar direkt påverkar Labours position i Storbritannien.

SNP's expansion och den skotska nationalismens nya betydelse för brittisk politik är bakgrunden till Jack Brands studie av den nationella rörelsen i Skottland.

Tyngdpunkten i Brands analys är förlagd till tiden efter 1919. En kvalitativt ny egenskap uppträder nämligen hos den nationella rörelsen efter 1:a världskriget. Ett oberoende Skottland artikuleras som politiskt mål. Tidigare hade nationalisternas mål varit Home-rule: en begränsad form av självstyre. Häri ligger ett av problemen med en beskrivning av rörelsen efter 1919, då båda målen i praktiken fortfarande existerar inom SNP.

Det finns två breda huvudtyper av teorier för att förklara den skotska nationalismens uppgång. Å ena sidan ses uppgången i samband med förhållanden som gäller hela Storbritannien, eller hela Europa. Å andra sidan finns teorier med ett internt perspektiv, som ser framgångarna för den skotska nationaliströrelsen som en följd av ett ökat skotskt nationalmedvetande på andra, icke-politiska, områden.

Brand anser att en tillfredsställande förklaring är att finna vid en sammanlagning av dessa två perspektiv. Han gör gällande att nationaliströrelsen i Skottland efter 1919 har de egenskaper som karaktäriserar en modern "social movement". Den är en reaktion på moderna sociala och politiska förhållanden och riktar sig mot de maktstrukturer som på olika plan dominerar Skottland.

I sin analys använder sig Brand av resultat från studier av icke-politiska "social movements" och visar på ett flertal variabler som direkt eller indirekt haft betydelse för den nationella mobiliseringen. Han redovisar t o m variabler som enligt honom inte haft någon betydelse för mobiliseringen.

För att närma sig uppkomstproblemet med en "social movement" ansluter sig Brand till Neil Smelsers "Value Added Approach".¹

Helt kort innebär detta att det inom systemet finns,

dels en strukturell "mottaglighet" (structural conduciveness), dels en "spänning" (strain). Mottaglighet i systemet kan exemplifieras av en situation där centralregeringen inte kan tillgodose regionens behov, vilket ger nya politiska grupperingar utrymme för expansion på regional bas. De vanligaste formerna av spänning är ekonomisk eller kulturell deprivation. Sociala kontroller (social controls) fungerar som en säkerhet för att rörelsen inte skall göra avsteg från vissa grundläggande regler ifråga om social förståelse.

Nära knutet till detta fungerar Smelters "generalized belief system" som mobiliseringsfas. Innebörden av denna är att en förklaringsmodell, gällande exempelvis regionens situation och problem, allmänt accepteras inom breda befolkningslager, oavsett om förklaringen är sann eller falsk. I Skottlands fall innebär modellen att en brittisk regering anses som inkompetent att leda regionens utveckling. Botemedlet för den uppkomna situationen, i detta fall ökat regionalt självstyre, måste ha samband med förklaringsmodellen och verka acceptabelt för stora väljargrupper.

Brand hävdar att denna bild av Skottlands situation till stor del accepteras av de skotska väljarna, vilket också förklarar varför många skottar röstat på SNP utan att helt acceptera partiets politiska mål, ett oberoende Skottland.

Hur har då denna situation uppstått? Enligt Brand har den tilltagande alieneringen från det existerande politiska systemet i Storbritannien samband med förlusten av imperiet. De etablerade partiernas misslyckande med att lösa landets ekonomiska problem har ytterligare förstärkt denna upplevelse. Följden har blivit att det brittiska systemets överlägsenhet eller till och med relevans inte längre upplevs som självklar för många väljare.

Det är inte endast Storbritanniens imperiestruktur och ekonomiska position som förändrats. Ett övergripande socialt fenomen i Storbritannien är att uppkomsten av starka Labourregeringar efter 2:a världskriget reducerat statusen hos ledarna från den traditionellt styrande klassen, överklassen. Ett öppnare eller vad som åtminstone kan upplevas som ett öppnare samhälle har växt fram. Bättre utbildningsmöjligheter har t ex skapats för barn från samhällets lägre befolkningsskikt. Med detta har följt ett nytt självförtroende för grupper som tidigare varit utan inflytande. Ett led i samma process har varit den demokratiska modernisering, som under 1960- och 70-talen, betonat medborgarnas aktiva deltagande i beslutsfattandet, speciellt på lokal nivå.

Detta kan dock, menar Brand, endast tjäna som förklaring till väljarnas upplevelse av bristande relevans hos de etablerade institutionerna och förklarar inte varför detta i Skottland skulle ta sig uttryck i politisk nationalism. För att förklara detta måste specifikt skotska fenomen tas med i beräkningen.

Först bör man dock hålla i minnet att ett skotskt identitetsmedvetande alltid funnits, även om de politiska implikationerna ofta varit små. Genom de självständiga institutioner som Skottland behöll efter unionen 1707, främst kyrkan och utbildningssystemet, kunde en separat skotsk identitet fortleva. En central fråga blir: vad hände under 1950- och 60-talen som gjorde denna identitet politiskt gångbar?

Ett förnyat intresse för Skottland växte fram. En viktig bakgrundsfaktor till detta var det skotska mediasystemets utveckling, pressen och sedermera televisionen. Skottlands ekonomiska svårigheter efter 1:a världskriget medförde att det skotska mediasystemet satte skotska angelägenheter i centrum för intresset. Problemen i Skottland var nämligen större än i Storbritannien i övrigt.

En process som ytterligare politiserade nationalismen var, menar Brand, Centralregeringens förändrade inställning till den ekonomiska sektorns autonomi.

Den utveckling som började under 1930-talet ledde gradvis fram till att ekonomin sågs som en viktig del av regeringens ansvarsområden. När den brittiska ekonomin i allmänhet och den skotska i synnerhet inte förbättrades av olika regeringars botemedel, blev följden att man i Skottland började ifrågasätta en brittisk regerings kompetens att handha regionens intressen.

Ytterligare ett par faktorer som enligt Brand påverkat uppslutning bakom SNP skall slutligen nämnas.

Skottland har relativt sett högre arbetslöshet än England, något som slagit speciellt hårt bland ungdomen. Tillsammans med den nya medvetenheten om Skottlands bekymmersamma ekonomiska situation och den försämrade respekten för brittiska institutioner, har detta lett till att gruppen yngre väljare i högre grad än andra slutit upp bakom SNP. De yngre har också i högre grad än de äldre upplevt sig som alienerade från de existerande politiska arrangemangen. Likaså är yngre väljargrupper ofta mer flexibla i sitt valbeteende och mindre tveksamma att stödja ett nytt politiskt parti eller anlägga ett nytt politiskt perspektiv.

Ett sista element i Brands analys av SNP's uppgång är partiets egen aktiva roll för den nationella mobiliseringen. Mobilisering på grundval av "generalized belief system" har varit möjlig, därför att effektiva organisationer byggts på gräsrotsnivån. Utan goda organisationer skulle partiet inte så framgångsrikt kunnat exploatera den skotska nationalismen.

Styrkan i Jack Brands studie ligger dels i hans förståelse för dynamiken i politiseringsprocessen, dels i hans analysmodell med en kombination av en vertikal och en horisontal axel. Brand kombinerar med andra ord den historiska utvecklingen med olika sektoriella aspekter av det skotska samhället, t ex ekonomisk, kulturell och

institutionell utveckling. Han är väl förtrogen med de mekanismer som har betydelse för att forma en social rörelse till en politisk kraft, vilket i detta fall manifesteras av SNP's expansion. Det är värt att notera att författaren själv är medlem i SNP.

Önskvärt vore dock en mer genomgripande teoretisk analys av olika perspektiv för nationell mobilisering. Ett sådant arbete behövs för att ge en fastare grund för jämförelser mellan etniska konflikter i Storbritannien och andra delar av Europa.

Ralf Rönquist

- ¹ N. Smelser, *Theory of Collective Behaviour*, London, 1962.

KATARINA BRODIN: *Studiet av utrikespolitiska doktriner: teori och två tillämpningar*. Stockholm: Sekretariatet för säkerhet och långtidsplanering, Försvarsdepartementet 1977

Katarina Brodins doktorsavhandling markerer det föreløbige slutpunkt på en serie af studier ved Utrikespolitiska Institut i Stockholm, der som analyseobjekt har haft officielle udenrigspolitiske doktriner, dvs. "... av de officiella makthavarna öppet redovisa(de) system av allmänna uppfattningar och föreställningar, inklusive normativa, med avseende på det internationella systemet och den egna statens roll i detta system" (s. 26). Udover analyser af Finlands doktrin 1944-68 og USA's doktrin 1970-72 rummer bogen en diskussion af metodiske og teoretiske problemer ved doktrinstudier samt et forsøg på at sammenfatte og vurdere resultaterne af hele serien af doktrinstudier ved Utrikespolitiska Institutet.

Kortlægningen af doktrinerne foregår ved hjælp af et analyseskema, der opdeler doktrinindholdet på en strategidel (bestående dels af de anbefalede udenrigspolitiske midler, dels de *instrumentelle* målsætninger) og en argumentdel (argumenter for den anbefalede strategi; dels visse grundlæggende målsætninger, dels opfattelsen af det internationale system og doktrinstatens placering heri)¹. Så vidt, så godt. Hvilken type analyse underkastes den således kortlagte doktrin? Er den gyldighedsprøven eller er den funktionel?² Vil B 'diskutere' med doktrinerne, f. eks. påvise 'urealistiske' opfattelser af den aktuelle stats omgivelser, urealistiske i forhold til B's egen eller div. historikeres virkelighedsbeskrivelser?

Nej, en sådan transcenderende eller om man vil 'korrektende' ambition foreligger ikke (jfr. dog undtagelser s. 104, 121, og 138, samt påvisninger af inkonsistenser s. 101, 129 og 206). - I stedet vil B foretage hvad der

er blevet kaldt en 'funktionel' idéanalyse: doktrinernes kausale baggrund søges blotlagt (rubriceres som en 'forklarende' ambition), og deres kausale konsekvenser søges klarlagt, med særligt henblik på deres virke som en art restriktion på doktrinstatens fremtidige udenrigspolitiske adfærd. Dette sidste danner grundlag for afhandlingens prædiktive ambition, der ikke udelukkende er fastlagt ud fra intra-videnskabelige overvejelser, men også ud fra et ønske om at kunne bidrage til de "... framtidsbedømminger afseende blandt annat den internationale miljøen som kontinuerligt görs såsom ett led i det svenska totalförsvarets långsiktplanering" (s. 4)

Ambitionen gælder naturligt nok ikke forudsigelse af enkeltstående, konkrete beslutninger, men til gengæld klargøring af visse -nok så vage- langtidsrammer for de analyserede staters politik.

Der tages ikke stilling til, hvordan doktrinindholdet forholder sig til doktrinbærerens evt. 'egentlige' målsætninger og verdensopfattelser; hvad vedkommende måtte ytre, når det ikke sker i egenskab af officiel repræsentant for sit land. En sådan "expressiv"³ doktrinbehandling anses uvæsentlig for den funktionelle analyse, doktrinen skal underkastes.⁴

B's skrivemåde er klar, og ræsonnementerne præget af stringens og diplomati. 'Tænelige' kritikpunkter mod en given synsmåde tages op til diskussion, hvilket ikke just gør anmelderens opgave taknemmelig. Dog leder denne skrivemåde én på sporet af svagheder, som en mindre selvreflekterende stil måske kunne ha' tilsløret. - Jeg skal i det følgende sammenholde B's prædiktive ambition og præstation, 2) diskutere det teoretiske fundament for prædiktionsambitionen (herunder mulighederne for at gøre det testbart), 3) henviser til andre muligheder for forudsigelse på basis af doktrinstudier, 4) kommentere vanskelighederne ved at realisere den "forklarende" ambition, 5) påpege den immanente værdi, en doktrinstudie som f. eks. B's kan tilskrives uafhængig af dens evt. bidrag til en funktionel analyse, og endelig 6) diskutere visse afgrænsningsproblemer vedr. B's studie. - Der skal anføres visse tentative "doktrinære" lighedspunkter mellem Danmark og Finland hvad angår forhold til resp. tilgrænsende stormagt, og én mulig vej, ad hvilken doktrintraditionen med udbytte bør kunne føres videre.

Avhandlingen har prædiktions som sit altoverskyggende sigte. Men hvilken type prædiktions? Er det

- a) ren fremskrivning, trendextrapolering,
- b) forudsigelse på basis af visse empirisk konstaterede sammenhænge, formuleret i generelle termer,
- c) forudsigelse på basis af visse empirisk konstaterede sammenhænge, formuleret med tids/rumlige begrænsninger; f.eks. "forces profondes" for en bestemt stats

udenrigspolitik,

d) forudsigelse på basis af deduktivt udledte formodninger, eller

e) noget helt femte?

Ambitionen synes at gælde d)+b) med hovedvægten på d); b) foreligger dog de facto ikke (hvad B selv erkender). Den faktiske præstation er e); den alternative doktrin-baserede prædiktionsstype, vi skal komme ind på, omfatter c), d) og a).

Det underliggende rationale for prædiktionsambitionen er formodningen om, at en officiel doktrin vil virke som en restriktion på fremtidig udenrigspolitisk adfærd, for så vidt som afvigelse fra doktrinen kan forventes at blive efterfulgt af negative sanktioner fra doktrinen's 'modtagergruppe', det være sig den hjemlige eller den udenlandske. Forventning om de nævnte sanktioner kommer til at indgå i beslutningstagerens lønsomhedskalkule på linje med en række andre faktorer. Alt andet lige kan doktriner derfor blive selvopfyldende profetier, eller de kan i hvert fald hindre bratte kursændringer i den førte politik (ss 31-2).

B behandler selv en række 'tænelige' invendinger mod det teoretiske fundament, bl a at det diplomatiske sprogs vaghed medfører en lav restriktionsstyrke på fremtidige beslutninger, at andre poster i beslutningstagernes lønsomhedskalkule gør den relative vægt af doktriner meget lav, samt at doktriner forandres (ambitionen gælder som nævnt langtidsforudsigelse). De to første indvendingers vægt betragtes som empiriske gradsspørgsmål, og for så vidt angår den sidste henvises til behovet for en teori for doktrinforandring (s 36). Hertil kan siges:

At betragte indvendingerne som empiriske gradsspørgsmål (som iøvrigt ikke gives empiriske svar) løser ikke det kvalitative spørgsmål, om doktriner overhovedet besidder restriktionsstyrke. Det er muligt, at doktriners restriktionsstyrke varierer med beslutningsprocessens karakter⁵⁾, beslutningens art og rækkevidde, doktrinen's institutionaliseringsgrad (herom senere), det politiske sprogs præcision og beslutningstagernes vilje til at tage risici (s 37). Men selvom vi forudsætter, at alle de nævnte faktorer antager en værdi, der kan hævdes at gavne restriktionsstyrken mest muligt, er det ingenlunde givet, at den ikke vil drukne blandt det væld af øvrige faktorer, der normalt antages at øve indflydelse på udenrigspolitisk adfærd.

Tilgang til beslutningstagernes lønsomhedskalkuler kunne ha 'besvaret spørgsmålet og dermed gjort det teoretiske fundament testbart. Det har vi imidlertid sjældent ved samtidstudier, som B selv påpeger (s 44). Dette bør imidlertid ikke munde ud i den noget defaitistiske konklusion, at vi må nøjes med at basere os på det "yttre

skeendet' (s 45); herved forbliver den postulerede teoretiske mekanik inden for spekulationens sfære. En tendens blandt ansvarlige for et lands udenrigspolitik til at føle sig bundet af den rådende statsdoktrin -også på tværs af regimeskift og andre omvæltninger- bør vel -hvis den eksisterer- ikke være syndelig tidsbundet. Der findes - som bekendt- et rigt materiale fra diplomatisk historieskrivning, som blot venter på at blive systematiseret. En satsning på *postdiktive* studier med åbne lønsomhedskalkuler ville kunne afstive det noget vaklende teoretiske fundament under de prædiktivt orienterede studier i doktrinserien (b) som støtte for d), jfr. ovenfor).

Det største problem vedr. doktrinstudiers teoretiske fundament forefalder mig at være det faktum, at doktriner forandres. Den efterlyste teori for doktrinforandring som støtte for langtidsprædiktionen er en utopi, bl a fordi doktriner i overvejende grad må betragtes som epifænomener⁶⁾. I øvrigt -ikke uden forbindelse med det foregående- er det jo ikke kun sådan, at doktriner forandres; de bliver også undertiden *udskiftet* (i forbindelse med store nationale omvæltninger eller f.eks. regime skift). Et regimeskift kan ofte føre med sig, at de nye magthavere fører en kurs, der netop går *imod* en tidligere doktrin; dette for at demonstrere overfor ind- og udland, at nu er der sket noget nyt. Doktrinbruddet eo ipso kan altså formodes at være en positiv post i lønsomhedskalkulen. Det moralske islæt i Carter's udenrigspolitik med vægt på bl a menneskerettighedsspørgsmål, der vel i perioder kan siges at ha, truet afspændingen, bør kunne tjene som eksempel på, at man sætter en ære i at markere en ændring i forhold til noget tidligere, in casu Kissinger's og Nixon's amoralske, 'realistiske' kurs.

At vi for så vidt angår Kekkonen's afløser ikke forventer en afgørende kursændring, skyldes nok ikke det ubestridelige faktum, at den finske doktrin er mindre vag, mere eksplicit end den amerikanske, men derimod -undskyld udtrykket- at virkeligheden er mere eksplicit. Det er næppe doktrinen i dens funktionelle sammenhæng, der er det afgørende, men derimod det, som doktrinen handler om, nemlig virkeligheden. En nærliggende fristelse ved vurdering af B's funktionelle perspektiv er at tilskrive doktrinen eo ipso en restriktionsstyrke, som istedet tilkommer det, som doktrinen handler om.

- Jeg vil tro, at når vi på et intuitivt plan er tilbøjelige til at betragte doktrinstudier som et i en eller anden forstand meningsfuldt forehavende -også i fremskrivende øjemed- skyldes det vores tro på deres ekspressive funktion (jfr. ovenfor) m a o at de dels udtrykker noget om doktrinbærerens operative doktrin, og -videre endnu- om virkeligheden som sådan, 'wie es eigentlich gewesen'. Denne funktion indgår som nævnt ikke i B's analyseregi.

– Når man efter læsning af B's studie føler sig ganske godt istand til at forudsige hovedtrækkene i finsk udenrigspolitik det næste decennium (eller mere), skyldes det ikke en overbevisning om bæredygtigheden i B's teoretiske fundament, men derimod 1) en tro på overensstemmelse mellem Kekkonens officielle og operative doktrin (hvis vi overhovedet skal skelne mellem disse), m a o at doktrinen ikke kun er en temporær taktisk facade; og 2), som det vigtigste, en formodning om, at hvis Kekkonen eller hans efterfølger mod forventning skulle slå ind på en kurs, der på signifikant vis afviger fra den nuværende doktrin, da vil den objektive begrænsning i handlefriheden, der sættes af de indre og -navnlige ydre omgivelser, relativt hurtigt vise sin styrke.

– Vi udnytter altså doktrinen til at kaste lys over visse grundlæggende vilkår og retningslinjer for finsk udenrigspolitik efter 1944 – og foretager dernæst en forsigtig forudsigelse på basis heraf (prædiktionstype a), d) og c), jfr. ovenfor). – Man kan indvende mod doktrinstudier af denne art, at de vil indebære, at vi går over åen efter vand fremfor at gå direkte til 'realsfæren'⁷⁾, samt at vi udsætter os for den foredrjningsrisiko, som nogen ville frygte er indeholdt i doktrinfilteret. Hertil kan imidlertid svares, at doktriner i relativt kort og overskuelig form må formodes at give et helhedsbillede af vilkårene for doktrinlandets samkvem med sine omgivelser, samt at en doktrinanalyse naturligvis altid vil kunne suppleres med en 'realanalyse', hvis man føler sig utryk ved doktrinen som eneste tilgang til virkeligheden.

– Jeg skal afslutningsvis antyde, hvordan en doktrinanalyse efter de her afstukne retningslinjer vil kunne foretages.

Afspændingen i forhold til Sovjet og Kina er de to elementer i USA's doktrin, der ifølge B har den højeste IG (institutionaliseringsgrad, dvs. den grad, i hvilken et doktrinelement af de officielle magthavere er blevet gjort til "vedertagen fraseologi" (s 225), operationaliseret som elementets frekvens, spredning og konsistens i forhold til øvrige doktrinelementer)⁸⁾. Nogen ville måske betragte dette resultat som trivialt, for så vidt som det ikke er nogen nyhed for os, at åbningen overfor Kina og afspændingen overfor Sovjet pågik som bedst i den her aktuelle periode. Som sædvanlig kommer B indvendingen i forkøbet; den tilbagevises med henvisning til, at vi må skelne mellem

"... kunskap baserad på intuition eller vissa allmänna intryck och kunskap byggd på systematiska, empiriska observationer" (s 241)

Det må vi nok, kan man svare; men registreringen af de to doktrinelementers IG er jo hovedsagelig interessant i et diakront perspektiv, dvs. hvis de sammenlignes

med de samme elementers IG i perioder i f eks '50-erne eller '60-erne. Men eftersom vor viden herom kun er baseret på visse "allmänna intryck", bliver også det samlede resultat baseret herpå, ikke på "systematiska, empiriska observationer". Synkront kan det ikke ha' større interesse at få at vide, at åbningen mod Kina har højere IG end f eks et stærkt, nationalt forsvar; det forefalder at være størrelser, som kvantitativt er vanskeligt sammenlignelige – Det anføres i den sammenfattende tolkning af resultatet, at Nixon satsede en stor del af sin personlige prestige (s 241) på afspændingen; igen ser vi, at visse "allmänna intryck" kommer ind i billedet, når tabelmaterialet vedr. IG skal tolkes.

Bogens eneste faktiske prædiktion, der skal sammenfatte undersøgelsens resultat, formuleres på følgende måde:

"I den udstrækning det kan anses troligt att Förenta Staterna avser att bygga vidare på de initiativ som under 1970-talets början tagits vad gäller öst-västrelationerna så borde detta mänskligt att döma betyda en kvardröjande hög prioritet för utvidgade förhandlingskontakter på olika områden med Kina och Sovjetunionen." (s 241),

dvs. i den udstrækning man vil fortsætte sin hidtidige politik, vil den fremover ha' fortsat høj prioritet, m a o en klar tautologi (som det ikke havde været nødvendigt at reservere med 'menneskelige' forbehold). Der er ikke kun tale om en tilfældig formuleringsbrist; vanskelighederne kan føres tilbage på problemerne i forbindelse med fundamentet for den funktionelle doktrinanalyse, navnlig med henblik på mulighederne for at foretage en -nok så vag- langtidsforudsigelse, som vi tidligere har diskuteret.

I hvilken type stater kan vi apriori formode, at det funktionelle perspektivs langtidsprædiktion vil være mest realiserbar? En doktrins mulighed for persistens må vel umiddelbart formodes at være størst i stater, hvor der hersker enighed om doktrinen blandt potentielle regeringsalternativer, eller hvor det siddende regimes sårbarhed kan betragtes som lav. Hvad angår disse sidstnævnte lande må vi imidlertid kalkulere med, at sanktionstruslen ved doktrinbrud ifølge sagens natur ikke er så stor på den hjemlige arena⁹⁾; doktrinenes restriktionsstyrke må derfor antages at blive noget mindre, alt andet lige.

For den førstnævnte kategoris vedkommende kan vi foretage en yderligere udskilning; vi kan basere os på B's sandsynliggørelse af, at småstater i strategisk sårbare positioner må formodes – alt andet lige – at ha' mindre vage og dermed også restriktionskraftigere doktriner end andre stater (s 279). – I hvilke pluralistiske småstater i strategisk sårbare positioner er der størst sandsynlighed for "doktrinær" enighed blandt potentielle regeringsalternativer? Det må være rimeligt dels at pege på stater,

hvor en eksisterende doktrin tillægges hovedæren for, at doktrinlandet har undgået div. ubehageligheder (f.eks. inddragelse i voldelige omvæltninger), der har ramt andre lande ved én eller måske flere lejligheder; dels stater, hvor en konkurrerende doktrin tillægges hovedansvaret for tilsvarende ubehageligheder (eks.: Finland 1944, Danmark 1864, 1940).

Dette må imidlertid modificeres noget. Til en given "skæbnesvanger" doktrin vil der som oftest eksistere flere realistiske alternativer, der kan tænkes at konkurrere indbyrdes. For Danmarks vedkommende vurderedes både medlemskab af en nordisk forsvarsalliance og en atlantisk som mulige alternativer til den "mislykkede", stort set uvæbnede neutralitetspolitik op til 2. verdenskrig. – Når ét af alternativerne er blevet realiseret, er det højst tænkeligt, at andre alternativer vil persistere i den ene eller anden form, og derved udgøre en fare for den langsigtede prædiktionsambition.

– Tilbage efter disse ræsonnementer er pluralistiske småstater i strategisk sårbare positioner, hvor en eksisterende doktrin tillægges hovedæren for undgåelse af ulykker i fortiden. Måske er det manglende fantasi, der får én til kun at fokusere på Sverige i denne sammenhæng. Men rent forskningssociologisk kan det i hvert fald ikke undre, at der netop i Sverige er opstået en doktrintradition med et funktionelt teoretisk fundament, der sætter på prædiktions af den anførte type. Fristelsen til at overføre et perspektiv, der synes mest frugtbar for netop Sveriges vedkommende, til studiet af andre landes doktriner er forståelig, men ikke nødvendigvis berettiget.

Vi går nu over til den anden del af det funktionelle perspektiv, der har som målsætning at "forklare eventuella skillnader och likheter i doktrinernas innehåll och utformning" (s 248) på basis af sammenligninger af en række doktrinstudier. B anfører, at div. praktiske omstændigheder har vanskeliggjort realiseringen af denne målsætning. – Resultaterne synes mig at være bedst hvad angår forklaring af doktrinform (modsat indhold); det sandsynliggøres som nævnt, at småstater i en strategisk udsat position kan ha'en interesse i en relativt klar tilkendegivelse af deres adfærd i en hypotetisk krisituation, ma o at deres doktriner – alt andet lige – bør blive mindre vage end stormagtsdoktriner. I forlængelse heraf kan man spørge, om det ikke er rimeligt at antage, at stater af denne type – igen alt andet lige – har en større brøkdel af sagargumenter (modsat målargumenter)¹⁰, end det er tilfældet for andre typer av stater; "omstændighedernes tvang" er ifølge sagens natur større for disse stater. En 'propagandaanalytisk ansats' også for Finlands vedkommende ville ha 'kunnet støtte denne hypotese.

– Hvad angår doktrinindhold er der ikke opnået signifikante resultater. B forsøger at finde sammenhænge mellem på den ene side doktrinernes argumentdel (jfr. indledningen) og på den anden side variablene stormagt, /småstat, neutral/alliancebundet og øst/vest. Sammenligningsmaterialet forekommer for spinkelt, og for heterogent (hvad B selv ingenlunde er blind for); og variabelvalgets hensigtsmæssighed kan diskuteres. Det skal ikke gøres her; jeg skal blot tentativt og usystematisk nævne nogle "doktrinære" paralleller mellem 2 neutrale småstater i strategisk udsatte positioner (Finland i den studerede periode, Danmark overfor Tyskland 1870–1918 og 1933–40): betoning af udenrigspolitikens primat over indenrigspolitik, herunder bagatellisering af "chauvinistiske"¹¹ elementer i opinionen; 2) opfattelsen af international politik som et magtspil mellem stormagter, hvor determinanderne for småstaternes skæbne i vid udstrækning ligger uden for deres egen påvirkningsmulighed (der er dog nuanceforskelle på dette punkt mellem på den ene side Paasikivi og Scavenius, på den anden side Kekkonen og P.Munch, derved at de to sidstnævnte tilkendegiver et mere optimistisk syn på doktrinstatens mulighed for på længere sigt at yde et aktivt bidrag til afspænding mellem stormagterne, bl a via internationale organisationer; de to førstnævnte har et yderst pessimistisk syn på hhv. FN's of Folkeforbundets potentiel i international politik¹²); 3) betoning af 'historiens lektie' (Finlands 2 krige mod Sovjet, Danmarks nederlag i 1864 mod Preussen/Østrig); 4) understregning af et værdifællesskab med tilgrænsende småstater (in casu de øvrige nordiske lande), men afstanden fra muligheden af et sikkerhedspolitisk samarbejde; 5) forsøg på at afdramatisere spændingen mellem relevante stormagter (USA/Sovjet hhv. England/Tyskland) og tolke alt til det bedste; og 6) opfattelsen af tilgrænsende stormagt som principielt ikke-aggressiv, navnlig ikke mod doktrinlandet selv¹³).

– Vi kan iagttage afvigende deklamationer hos småstater i mindre udsatte strategiske positioner (Sverige, Finland og Norge i '30-erne, Danmark og Norge (og i mindre grad Sverige) i efterkrigstiden) for så vidt angår 5) og 6), i mindre grad 1) og 2); for Danmarks og Norges vedkommende i efterkrigstiden bør naturligvis også nævnes tilhørsforholdet til NATO som supplerende forklaring på forskellene. – De anførte usystematiske iagttagelser bør kunne formuleres i termer af generelle hypoteser, der hverken er tautologiske eller truistiske.

Vi har været inde på forskellige måder at studere doktriner på; den gyldighedsprøvende, den funktionelle (incl. det forklarende, det postdiktive og det prædiktive perspektiv) og den ekspressive. Mindst endnu et sigte bør imidlertid kunne udskilles: doktrinen studeres ikke med

henblik på de bidrag, den måtte kunne yde med henblik på det ene eller andet, men med henblik på sig selv, sin egen indre logik; den bliver en slags 'l'art pour l'art'. De enkelte dele af doktrinen hænger sammen i et logisk mønster, og kan derved kaste et vist lys over hinanden, forståeliggøre hinanden. I kraft af at doktrindtalelser i sig selv er en del af den førte politik, og er mere eller mindre tæt knyttet til den øvrige politik, kan man sige, at en enkelt del af et lands udenrigspolitik, der isoleret måtte te sig svært forståelig, bliver forklaret – eller i hvert fald forståeliggjort – i samme øjeblik, den anskues i sammenhæng med det helhedsbillede af landets politik, som dets udenrigspolitiske ansvarlige har fremført. Jeg vil nok mene, at en meget væsentlig værdi ved B's studie ligger netop i denne immanente funktion. – At doktrinstudier qua denne funktion kan komme til at optræde som et utilsigtet defensorat for den aktuelle doktrin er en anden sag, der imidlertid ikke skal diskuteres i denne sammenhæng.

Til sidst 2 afgrænsningsproblemer i B's studie. – Det er ikke USA's doktrin som helhed, der kortlægges, men de dele af den, der skønnes mest umiddelbart relevante for svensk sikkerhedspolitisk planlægning (udtalelser vedr. forholdet til Sovjet og Kina samt den europæiske arena; ikke udtalelser om f.eks. situationen i Mellemøsten eller Sydøstasien (Vietnamkonflikten), ss 148–9). Den extra-videnskabelige styring har herved medført, at emneafgrænsningen er blevet vilkårlig ud fra intra-faglig betragtning. Kan man da ikke afgrænse sit emne, som man vil, ville nogen spørge? Nej, man bør – som det er blevet sagt – så vidt muligt "skære virkeligheden i leddene", in casu søge at kortlægge USA's doktrin som en helhed, med henblik på at belyse den relative betydning, forskellige regioner i verden tillægges, og hvordan de betragtes i forhold til hinanden.

Et andet afgrænsningsproblem vedrører, hvilke aspekter af doktrinlandets samkvem med sine omgivelser, der skal inddrages i undersøgelsen. B koncentrerer interessen om udtalelser vedr. de aspekter af udenrigspolitikken,

"... som traditionelt brukar uppfattas som centrala eller tunga områden" (s 58)

"... den allmänna utrikespolitiken" (s 148),

dvs. ikke f.eks. handelspolitik, valutapolitik, eller værdimæssige aspekter af udenrigspolitikken.

– Udover den extra-videnskabeligt betingede interesse for netop sikkerhedspolitik synes udvalgsriteriet altså at ha' været en bestemt – i de senere år ikke uomstridt-faglig traditions prioritering af 'high politics' over andre aspekter af landes samkvem med deres omgivelser. Det bør naturligvis være tilladt at udskille et bestemt

aspekt af udenrigspolitikken som sit studieobjekt; men man må i så fald kræve, at der foretages en – nok så kortfattet – vurdering af dette områdes plads inden for den samlede politik, dets relative betydning i forhold til andre aspekter af doktrinlandets udenrigspolitik i den aktuelle periode. En sådan vurdering behøver ikke nødvendigvis basere sig på en 'realanalyse', man kunne også forestille sig en redegørelse for, hvilken placering området indtager i 'doktrinshæften', enten opgjort kvantitativt (hvor meget tales der om det i forhold til andre aspekter?) eller ud fra eksplicitte prioriteringer af områdets betydning og placering i forhold til andre områder.¹⁴⁾

Selvom man nok for Finlands vedkommende i den her aktuelle periode har en apriori-fornemmelse af, at de sikkerhedspolitiske problemer havde primat (hvilket kriterium vi end anvender), ville det ikke ha'skadet med en indledende vurdering af dette. Skete der en udvikling i løbet af perioden i denne henseende? Hvilke konsekvenser for 'high politics' tillagde man medlemskab af OECD, EFTA og NORDEK? Indeholder doktrindtalelser en afspejling af den af Harto Hakovirta konstaterede trend "från en politik där integrationsrestriktionerna är dominerande och utslagsgivande till ett läge som kännetecknas av en allt större lyhörddhet gentemot det interna integrationstrycket" (i forhold til Vesten, primært af økonomisk art (træforædlingsindustriens og landbrugets behov for export til Vesteuropa))? Har denne konstaterede trend i "realsfæren" medført en skarpere adskillelse af 'low' og 'high' politics i officielle udtalelser?¹⁵⁾ – For USA's vedkommende går B enkelte steder ud over sin erklærede aspektbegrænsning ved at inddrage udtalelser vedr. USA's rolle og interesser i verdensøkonomien (ss. 155, 210) – og konsekvenserne heraf for udenrigspolitikken generelt.

Den store værdi i B's studie ligger i kortlægningen af USA's og Finlands doktrin i de aktuelle perioder, samt den omtalte immanente værdi, en sådan analyse kan tilskrives. I betragtning af satsningen i det foregående på at fremføre kritikpunkter er det nødvendigt afslutningsvis igen at understrege den klarhed og stringens, der præger bogens ræsonnementer, og som bringer de vanskeligheder, der er forbundet med det funktionelle perspektiv, frem i dagslyset. Det skal endvidere anføres, at den ekspliciterede extra-videnskabelige styring på ingen måde har frataget bogen intra-faglig teoretisk interesse, omend den – som vi har været inde på – kan siges at ha' bidraget til en noget vilkårlig emneafgrænsning.

– Som den vigtigste indvending mod det teoretiske fundament for den tilstræbte langtidsforudsigelse anfører jeg den positive afstandtagen fra en tidligere doktrin, der ofte ledsager regimeskift eller andre typer af om-

væltninger, samt det utopiske i den efterlyste teori for doktrinforandring. Dette er imidlertid ikke nok til at fraskrive tankegangen enhver relevans; en satsning på postdiktive studier med åbne lønsomhedskalkuler ville kunne kaste empirisk lys over det teoretiske fundament. – B's egen usikkerhed vedr. fundamentets bæredygtighed er nok baggrunden for den overforsigtighed, der har bidraget til at gøre bogens eneste faktiske prædiktation til en tautologi.

– Apriori forekommer perspektivet mest rimeligt for pluralistiske småstater i strategisk sårbare positioner, hvor en eksisterende doktrin tilskrives betydning for, at en doktrintradition baseret på det diskuterede perundgået ubehageligheder, der er overgået de fleste andre stater. Lad os ikke nævne navne her; men der kan måske – som anført – ligge en forskningssociologisk pointe i, at enn doktrintradition baseret på det diskuterede perspektiv har udviklet sig netop i en stat af den anførte type.

Et langt mere nærliggende og umiddelbart udbytte af doktrinstudier som f. eks. B's er det helhedsbillede, de må formodes at bibringe os af grundvilkårene og retninglinjerne for doktrinlandets samkvem med sine omgivelser. Ved en sådan brug af doktriner vil B's analysekema være udmærket som en slags indledende kortlægningsinstrument; for at lette sammenligninger mellem forskellige lande, forskellige aspekter af ét lands udenrigspolitik og sammenligninger for ét land i diakront perspektiv vil det imidlertid være hensigtsmæssigt at 'oversætte' det manifeste doktrinsprog til andre analysekategorier. Jeg ville foreslå, at man slettede kategorien 'grundlæggende målsætninger'. Ytringer om at en stat tilstræber fred, frihed, uafhængighed eller nationalsikkerhed kan være interessante i den specifikke tids/rumlige sammenhæng, de bliver fremført, hvor indest de bliver betonet, osv; men det har ikke synderlig informationsværdi at konstatere, at de ingår i et lands samlede doktrin; for de er – praktisk talt – et led i enhver statsdoktrin, også Hitler-tysklands, f. eks.

– Den politik, doktrinen anbefaler, der skal føres (B's "midler" og "instrumentelle mål") klassificeres som en bestemt adfærdstype (f. eks. typologien dominant, balanceret, tilpassende, passiv), og som argumentkategorier svarende hertil anføres dels den vurdering af doktrinstatens indflydelsespotentiell, dels af dens sårbarhed,¹⁶⁾ der kan udlæses af doktrinudtalelserne. Disse 2 argumentkategorier er hver især syntetiserede af B's kategori 'opfattelse af omverden og statens placering heri'. – Videre kan man tænke sig en opsplittning på forskellige aspekter af udenrigspolitikken for alle kategoriers vedkommende; f. eks. et sikkerhedspolitisk, et økonomisk og et værdipolitisk. Det er jo ikke noget særsyn, at der for én og samme stat føres og anbefales forskellige typer

af politik inden for forskellige områder, begrundet i f. eks. forskellige muligheder for at øve indflydelse på omverden.

Betragter vi de analyserede doktriner som vidnesbyrd om visse 'forces profondes' for doktrinlandet i realsfæren (evt. i kombination med andre vidnesbyrd herom som f. eks. konkurrerende doktriner¹⁷⁾), vil vi kunne foretage forsigtige forudsigelser vedr. dets fremtidige udenrigspolitiske adfærdstype generelt samt adfærd i bestemte typer af situationer.¹⁸⁾

Doktrintraditionen i de nordiske lande bør ikke være afsluttet med Katarina Brodins studie; den bør kunne animere til satsning på nye typer af doktrinanalyser. Det ovenfor skitserede perspektiv er kun ét blandt en række mulige.

Hans Mouritzen

- 1) Jeg skal ikke komme ind på de rent forskningstekniske problemer, der er forbundet med kortlægningen af doktrinen; B kommenterer dem selv udførligt. – Jeg skal blot spørge, hvorfor "forbedrede relationer med Sovjet" både kan optræde som instrumentelt mål og middel (s. 154 ff), og hvordan "aktiv neutralitet" meningsfuldt kan være et middel til "neutralitet" (s. 77).
- 2) Jfr. Evert Vedung: "Det rationella politiska samtalet", Sthlm 1977, kap. 2, eller Popper's distinktion mellem 'questions of validity' og 'questions of origin (and effect)', ss. 24–5 i "On the Sources of Knowledge and of Ignorance", "Conjectures and Refutations", London 1963.
- 3) En sådan doktrinanalyse interesserer sig – som ordet antyder – for det, doktrinen kan tages som udtryk for; f. eks. hvad doktrinbæreren "egentlig" mener, eller hvordan forholdene "egentlig" er. Ved at negligere den ekspressive funktion undgår B behændigt at tage stilling til de erkendelsesteoretiske problemer, som man vil blive konfronteret med ved arbejde med de 2 nævnte størrelser.
- 4) I betragtning af den meget grundige gennemgang af en række amerikanske forskningsresultater og tilgange i kap. II, hvis relation til doktrinstudier ikke er umiddelbart indlysende (f. eks. div. psykologiske tilgange, der vel må anses som positivt stridende mod B's fundament), kan det overraske, at en undersøgelse i et andet nordisk land med samme emne (en småstat i en strategisk udsat position), samme metode (analyse af officielle udtalelser), samme perspektiv (det funktionelle, afstandtagen fra det ekspressive og det gyldighedsprøvende) og samme hovedforudsætning/resultat (småstatens behov for i en strategisk sårbar position at 'signalere' visse relativt klare intentioner til omgivelserne) ikke er omtalt (Karup Pedersen, Ole: "Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik", København 1970). Undersøgelsens hovedspørgsmål er, "om man på grundlag af statsmænds offentligt fremsatte udtalelser om deres respektive stater stilling i international politik kan danne sig noget meningsfyldt indtryk af, inden for hvilke be-

- grænsninger disse stater udenrigspolitik føres...” (s 69). Den prædiktive ambition er noget mindre udtalt end hos B; men det er kun en nuanceforskel. Her har den inter-nordiske kommunikation svigtet. – På den anden side bygges der i Karup Pedersens undersøgelse ikke på Goldmann, Lange, Brodin, ”The Policy Of Neutrality: Official Doctrines of Finland and Sweden”, *Cooperation & Conflict* 1968:1.
- 5) B's argument for, at doktriners restriktionsstyrke er mindst ved krisebeslutninger, bør kunne anvendes mod B's egen funktionelle prædiktionsambition. Er det ikke netop 'store', vidtrækkende afgørelser, vi påfører betegnelsen 'krisebeslutninger', og er det ikke sådanne, det må være af størst vigtighed at kunne sætte visse apriori-rammer for, hvis man f.eks vil være til gavn for svensk sikkerhedspolitisk planlægning?
 - 6) Ingen vil vel vove at hævde, at doktriner i sig selv rummer et autonomt, immanent udviklingspotentiale. – Skal vi etablere en doktrinforandringsteori som støtte for langtidsprædiktation må vi først ha'en teori om praktisk taget alle fænomener, som doktriner påvirkes af, såsom krigsudbrud, krigsudfald, udfald af præsidentvalg, div. ændringsprocesser i det internationale system, etc etc. Hvilken type teori ville f.eks ha'kunnet forudsige blot hovedtrækkene i Finlands "doktrinære" udvikling 1939-44? Argumentet bliver ikke kvalitativt anderledes, selvom vi diskuterer marginelle ændringer i en doktrin: udviklingen i Finlands doktrin 1944-68 kunne ikke være forudsagt uden en viden om udviklingen i Finlands omgivelser og det internationale system, in casu afspæningen mellem supermagterne.
 - 7) Der ligger naturligtvis ikke i denne betegnelse en påstand om, at doktrinen skulle være mindre 'real' end andre dele af virkeligheden.
 - 8) Den engelske oversættelse af 'vedertagen fraseologi', nemlig 'binding oratory', må siges at være uheldig, da den kan friste til tautologiske ræsonnementer. Det 'bindende' er et empirisk spørgsmål, hvis jeg har forstået det ret.
 - 9) Jfr dog B ss 35-6.
 - 10) Sagargumenter er henvisninger til det internationale systems karakter og doktrinstatens placering heri, målargumenter er henvisning til de grundlæggende målsætninger (jfr omtalen af analyseskemaet i indledningen).
 - 11) Betegnelse for de dele af den danske presse og opinion, der agiterede kraftigst mod den tyske undertrykkelse af danskheden i Nordslesvig før og under 1. verdenskrig, anvendt hyppigt af Erik Scavenius (se note 12). Se Viggo Sjøqvist: "Erik Scavenius", bind 1, København 1973, navnlig kap VIII.
 - 12) Erik Scavenius var dansk udenrigsminister 1909-10, 1913-20 og 1940-42, statsminister 1942-45; P Munch var udenrigsminister 1929-40.
 - 13) Jeg baserer mig for Danmarks vedkommende på Karup Pedersen, op cit, i mindre grad på 2 biografier af Viggo Sjøqvist, hvv "Peter Munch", København 1976 og "Erik Scavenius", bind I og II, København 1973.
 - 14) Endelig kunne man – som en tredje mulighed – basere sig på politikernes i samtiden ikke-offentligt tilgængelige aspektprioriteringer, hvis der er adgang hertil. I Karup Pedersen, op cit, påvises det f.eks, at sikkerhedspolitiske problemer indtog en mere central placering i det ikke-offentlige materiale end i det offentlige. P Munch tilkendegav ved nordiske udenrigsministermøder stor ængstelse i spørgsmålet om Tysklands evt ønske om en grænserevision i Sønderjylland; en ængstelse, der ikke kan genfindes i det i samtiden offentligt tilgængelige materiale.
 - 15) Jfr anmeldelse af Lauri Karvonen i Statsvetenskaplig Tidsskrift 1978:1 af Harto Hakovirta: "Puollueettomuus – ja Integraatiopolitiikka". Vammala: Acta Universitatis Tamperensis, Ser A, vol 78, 1976.
 - 16) Jfr. Nikolaj Petersen, "Adaptation as a Framework for Foreign Policy Analysis", *Cooperation & Conflict* 1977:4. Begreberne er her intenderet for studier i 'realsfæren', ikke for doktrinstudier.
 - 17) B betoner selv værdien af studier af konkurrerende doktriner, jfr s 281.
 - 18) Det skal indrømmes, at det bliver en forudsigelsestype, der i høj grad er baseret på simpel extrapolation (type a), jfr ovenfor). Brodin's perspektiv undgår i vid udstrækning dette, eftersom det er diakront af natur (i.e. de foreslåede uafhængige og afhængige variable er placeret tidsmæssigt forskudt i forhold til hinanden).
Jeg har i anden sammenhæng uddybet visse af hovedpunkterne fra denne anmeldelse; bl.a. forsøgt at foretage et empirisk 'test' af restriktionsperspektivet for så vidt angår den danske neutralitetsdoktrin i '30-erne. ("Perspectives on Official Doctrines – Denmark and Finland in Periods of Acquiescence", AP 1979/9, Inst for Samfundsfag, Kbh Universitet)

E. K. FRANCIS: *Interethnic relations. An essay in sociological theory*. New York: Elsevier. 1976.

Människornas splittring i nationer, språkgrupper, religioner, raser m fl kan ej undgå att skapa sociala konflikter. Å andra sidan berikar denna mångfald mänskligheten på olika sätt. Utan denna pluralism skulle världen te sig enformig och grå. Den konkurrens i fråga om kulturella och andra prestationer som blir en automatisk följd av människornas uppdelning i olika grupper verkar stimulerande. Bristande tolerans eller likgiltighet för främmande folkgrupper och yttringarna av deras särart är emellertid negativa faktorer man också måste räkna med. Staterna uppfattar oftast en inre pluralism såsom någonting illa, ägnat att rubba den inre säkerheten. Minoriteterna blir därför nödsakade att ständigt kämpa för sin existens.

I dagens värld med dess masskultur och majoritetspräglade språk- och kulturpolitik följande bestämda statsgränser är pluralismen innanför statsgränserna utsett för ett starkt assimileringstryck. Den språkligt och kulturellt enhetliga nationalstaten utmärks likväl ofta av bristande förståelse för andra nationer med internationella kontaktproblem som konsekvens. Samhällsbilden

också i de redan på god väg att förenhetligas varande västeuropeiska staterna har å andra sidan genom invandringen av miljoner gästarbetare med familjer på senare år fått nya inslag och blivit mer heterogen. Huruvida de västeuropeiska industristaterna skall assimilera de nya invandrarna på samma sätt som delvis redan skett beträffande äldre bofasta minoriteter återstår att se.

Förhållandena mellan folkgrupperna – interetniska relationer – är en fråga som intresserar vissa samhällsvetare: historiker, jurister, statsvetare och sociologer. Dessa frågor är väl ägnade för tvärvetenskaplig debatt. Det är nämligen inte möjligt att ensidigt undersöka dem blott med utnyttjande av en vetenskapsgrens metoder. Frågornas politiska ömtålighet har å andra sidan lett till att forskarna endast med stor försiktighet har nalkats dem. Forskningsresultaten är ej sällan färgade av författarnas åsikter och förhandsinställningar. En viss dilettantism frodas också på detta område, mer än på andra områden av samhällsvetenskaperna.

Författaren till "Interethnic relations" är särskilt väl kvalificerad att behandla dessa problem genom sin österrikiska bakgrund, sin historiska och sociologiska skolning och i sin verksamhet på olika håll i världen. Boken är skriven i god anglosaxisk stil, vetenskapligt men samtidigt lättillgängligt även för lekmän på området.

Det gamla habsburgska imperiet var sålunda ett skolexempel på en multinationell stat, där en balans mellan central (tysk) regering och provinssiella (slaviska och italienska) kulturella ambitioner målmedvetet eftersträvades på senare år. Den andra komponenten i dubbelmonarkien: Ungern, bedrev däremot en aktiv och auktoritär assimileringspolitik som också omfattade den betydande tyska (svabiska) nationella minoriteten i det gamla konungariket Ungern. Författaren påminner om den kritik som på sin tid riktades mot ungrarnas försök att magyarisera tyskar, rumäner, sydslaver, slovakar, judar m fl nationaliteter under tiden fram till Versailles (Trianon)-freden, varefter ju endast "Rumpf-Ungarn" finns kvar. Fransmännen bedrev en motsvarande assimileringspolitik (med endast franska skolor m m) redan under tiden omedelbart efter revolutionen 1789, som hade till resultat att franskan blev ett allenhärskande språk i Frankrike. Denna politik prisades tvärtom på sin tid såsom höjden av visdom.

Fortfarande bedrivs nationalitets- och minoritetsforskning särskilt aktivt i Österrike och Bayern. Ett ledande bokförlag är Braumüller i Wien, som även utger tidskriften "Europa Ethnica". Bakom denna liksom andra färskas publikationer på detta område står det nyrundade internationella institutet för minoritetsrätt och regionalism med högkvarter i München.

Denna forskning skiljer sig märkbart från debattlitteraturen om apartheid- och rasdiskrimineringsproblem,

som i stort sett försummar övriga interetniska frågors behandling och koncentrerar sig på de politiskt mer opportuna. I Francis' bok behandlas sålunda bl a Sydafrika-frågan rätt ingående, men på ett vetenskapligt sätt och med beaktande av detta problems alla olika aspekter.

De problem som sammahänger med interetniska relationer är många och invecklade, därtill ömtåliga och vanskliga att lösa. Det finns sällan några patentlösningar på dessa problem som framstår olikartade i varje samhälle och under skilda tidsperioder.

Professor Francis nalkas problemen med den kunnige historikerns och sociologens säkra grepp. I korta ordalag, men dock med redovisande för alla väsentliga synpunkter, presenterar han ett stort antal interetniska situationer: immigrantsamhällen i USA och Kanada, negerstammar i Afrika, religiösa samfund i gamla och nya världen, utvandrade polackers situation i olika länder, Sydtyrolen, Mexiko m fl. Han försöker ej pressa in de olika situationerna i några fack, men avslutar boken med ett förslag till en teoribildning utgående från ett flertal situationer och utvecklingstendenser.

Den som läst Francis' bok har lärt sig det mesta om interetniska relationer och en hel del om folkens historia. De nordiska länderna behandlas knappast alls av Francis. Fältet står sålunda fritt för nordiska specialundersökningar som bör kunna profitera av Francis' arbete. På detta område finns ännu mycket att göra.

Tore Modeen

D. KOWET: *Land, Labour Migration and Politics in Southern Africa: Botswana, Lesotho and Swaziland*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 1978.

In assessing this work, the context of the Department of Political Science of the University of Uppsala to which Kowet submitted this dissertation has to be considered. Within the department a struggle is taking place, as elsewhere and as always, as to the scientific status of critical enquiry. More specifically, a group of students under the general direction of Dr Lars Rudebeck has sought to contribute to the universal quest for a better theoretical and methodological understanding of the third world. This group, to which Kowet has not been formally linked, has been heavily attacked and the criticism has focussed on the scientific validity of the work of Dr Lars Rudebeck.

While Rudebeck's work is certainly not above criticism much of the attack has been polemical and, as

always, ignores the question of class struggle within the University milieu. More specifically, the whole debate about the scientific capability of Lars Rudebeck has ignored the question of whether such studies as are undertaken by the "Akut" group are capable of undertaking and carrying out field studies and other forms of empirical research in which the general paradigm of critical and marxist enquiry can be tested. The attempt to "defeat" critical enquiry by ignoring what Englishmen would call the proof of the pudding is not confined to the Political Science Department of the University of Uppsala.

This context becomes relevant when we examine the "approach" adopted by Kowet for the study of politics in three small southern African states – Botswana, Lesotho and Swaziland (BLS). Kowet's approach is guided by Samor Amin's typology of three types of colonial penetration in sub-Saharan Africa in which the BLS states are characterised as "labour reserves". In so doing, and in contrast to the hegemonic paradigm of "political development" in the fifties and sixties, Kowet draws attention to:-

- the importance of analysing the BLS states in terms of their international context to which Rudebeck drew attention in his book *Urveckling och Politik* in 1970
- The existence of a set of centre-periphery relationships vis-a-vis Britain, South Africa and the BLS states
- the primary economic function of these territories of providing cheap labour to white capital located in the Republic of South Africa.

In sum, this book is, for better or worse, the product of a more general quest for a paradigm for understanding third world politics and this general quest ought to, but seldom is, be attacked by asking a very simple question: does it work?

The specific theoretical framework of this study is that the BLS states became and were sustained as labour reserves of white capital by a process of appropriation and control over the principal productive resource, land. In analysing the process of colonial penetration in southern Africa in terms of appropriation and control over land, Kowet's work is not original and indeed might have been strengthened by reference to a number of southern African studies which have focussed on this process (including that of his colleague Dr Gabriele Winai Ström's *Development and Dependence in Lesotho: the enclave of South Africa*, Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala, 1978). What is original and provocative in this study is the claim that access to land *continued* to determine the basis of the labour reserve economy in the post-colonial situation.

Kowet further argues that the maintenance of the labour reserve economy necessitated:

1. the fragmentation of political power within the labour reserve
2. the obstruction of a "Pan-African" politics

These functions were performed and made possible by a series of alliances between chiefs, colonial authorities and European capital in South Africa and, in the case of Botswana and *Zwaziland*, within the BLS states.

For those engaged on substantial research work on southern Africa there is little doubt that the study has succeeded in its primary objective. Kowet indicates how control over access to land can, as a tool of scientific enquiry, be used to make a series of historical comparisons of the BLS states. In doing this Kowet has a firm grasp of traditional and neo-traditional usufruct rights to land and of the methods by which traditional chiefs accumulated control over land and hence access to political power. And this task is carried out without collapsing particular historical experience into predetermined categories. Given the relatively wide scope of the study – of three states over a period of approximately 100 years – this is a singular achievement.

The problems cannot, however, be ignored. This is particularly evident in the question of the links between the BLS states and the Republic of South Africa which receives superficial treatment and on certain interpretations of the detailed basis of the political arena of Lesotho where Kowet has chosen to attack Ström (leading to a host of reflections of the "class" nature of University politics and the structural conditions in which men and women make their way).

Initially, the importance of the context of this study was emphasized. These contextual comments are vital as much in the assessment of this work as anywhere else. The "silent class struggle" is fought not only at the University of Dar Es Salaam.

Roger Leys

INGA SONESSON: *Förskolebarn och TV*. Malmö: Es-selte Studium 1979.

Barn och TV är ett av de områden inom masskommunikationsforskningen som oftast gjorts till föremål för empirisk forskning. De flesta undersökningar av barn och TV är av socialpsykologisk art. Trots att det har lång tradition att betrakta barnens förhållande till TV i relation till social bakgrund har det i relativt liten ut-

sträckning gjorts försök på att anknypa den empiriska forskningen till mer omfattande *sociologiska* teorier. Också Inga Sonesson's avhandling, Förskolebarn och TV, är huvudsakligen socialpsykologisk.

Undersökningens syfte är att beskriva och försöka förklara hur individens TV-vanor växer fram i samspel både med normer och värderingar som finns till detta beteende i omgivningen och med individens egna personliga och/eller sociala problem. Data är insamlade genom intervjuer med ca 250 barn i åldern 6 år och genom intervjuer med deras mödrar. Materialet gör det möjligt att jämföra mödrarnas och barnens svar på samma frågor.

Utgångspunkten är att TV's roll i barnens socialiseringsprocess är en funktion av två olika faktorer: 1) Familjens socialiseringsmönster vilket inkluderar både föräldrars och syskons mediavanor samt de värderingar som är knutna till detta beteende. 2) Barnens personliga och/eller sociala problem.

Den uppställda begreppsmodellen omfattar 5 grupper av variabler: 1) Familjens socioekonomiska status. 2) Mödrarnas TV-vanor och TV-relationer. 3) Mödrarnas inställning till TV och till barnens TV-vanor. 4) Barnens sociala relationer. 5) Barnens TV-vanor och TV-relationer.

Resultaten åskådliggör hur starkt integrerad TV är i 6-åringarnas tillvaro. TV visade sig vara den mest populära sysselsättningen i praktiskt taget alla grupper av barn. Barnens kännedom om både barnprogrammen och vuxenprogrammen var mycket hög (givetvis högst för barnprogrammen). Ju mer barnen ser av vuxenprogram desto mer prefererar de de spännande programmen och desto mindre de lärorika programmen, och desto mer uppger de att de blivit skrämde. Det framgår också att barn med känslomässiga problem tittat mer på vuxenprogram och är mer intresserade av "spännande" program.

Undersökningen ger oss en stor mängd faktiska upplysningar om olika sidor av förhållandet mellan barn och TV. Upplysningarna är väl dokumenterade och analysen samvetsgrant utförd och presenterad. (Dock saknar man själva frågeformuläret!) De olika delresultaten blir emellertid inte sammanfattade till någon helhetlig konklusion. Boken saknar ett slutkapitel där huvudresultaten i de tidigare kapitlen skulle diskuteras i förhållande till varandra. Det görs t ex inte något försök på att explicit besvara frågan om den relativa betydelsen av de huvudfaktorer som i begreppsmodellen ingår som oberoende variabler. Man saknar en integrering av delresultaten i en teoretisk helhet.

En svaghet vid begreppsmodellen är att fädernas roll inte tagits i beaktande och att familjens socioekonomiska status bara anges på grundlag av moderns utbildnings-

nivå. Frånvaron av faktorer som familjens ekonomi, fäderns yrke, bostadens storlek, bostadsområdets sociala kvaliteter etc begränsar avhandlingens sociologiska värde. Vad man saknar är en mer explicit anknytning till debatten om samhällsstrukturens betydelse för TV's roll i socialiseringsprocessen. De jämförelser som görs mellan invandrabarnen och de svenska barnen skulle i denna förbindelse kunna erbjuda mycket av intresse. T ex att invandrarfamiljerna i mycket större utsträckning angav att man brukade prata tillsammans om programmen än de svenska familjerna, och att invandrabarnen *inte* hade svårare att identifiera sig med barnen på skärmen än övriga barn. På den sistnämnda punkten bekräftar undersökningen inte resultat från tidigare forskning. Mycket av tidigare forskning i denna förbindelse har gjorts i land med kommersiell TV, det är därför närliggande att som författaren gör – anta att skillnaderna i forskningsresultat har samband med skillnader i programutbud. Sambandet mellan TV-system, programutbud och barnens TV-relationer blir emellertid inte diskuterat.

Det enligt min uppfattning kanske mest intressanta i undersökningen – inte bara ur metodologisk, men också ur substansiell synpunkt – är jämförelserna mellan barnens och mödrarnas svar på samma frågor. Mycket av tidigare forskning om barn och TV bygger på föräldrarnas (oftast mödrarnas) uppgifter om barnens reaktioner. Genom att nu få se på vilka punkter det råder överensstämmelse respektive oöverensstämmelse mellan mödrarnas och barnens svar får man bl a en möjlighet att testa hållbarheten av tidigare forskningsresultat. Hög grad av överensstämmelse mellan mödrarnas och barnens svar samtidigt som resultaten bekräftar tidigare resultat, styrker givetvis hållbarheten, medan diskrepans minskar den.

Att tolka diskrepans mellan mödrarnas och barnens svar är emellertid inte oproblematiskt: är mödrarnas eller barnens svar mest pålitliga? Det är inte automatiskt så att barnens svar är "sanna", medan mödrarna med sin socialt betingade benägenhet att "försköna" ger "osanna" svar. När barnen t ex på frågan om "vem som bestämmer när barnet skall titta på TV" oftast ansåg att föräldrarna bestämde, medan föräldrarna oftast ansåg att det var barnen själva som bestämde, är detta troligen uttryck för barnens och mödrarnas subjektiva uppfattningar av situationen; utan att det är möjligt att av dessa svar draga slutsatser om vem det i "verkligheten" är som bestämmer. Tolkningen av diskrepanser mellan barnens och mödrarnas svar måste nödvändigtvis variera i förhållande till innehållet i frågorna. Att jämföra de två parternas svar kan antas ge ökad insikt inte bara i barnens förhållande till TV, utan också i interaktionsmön-

stret i familjen och i andra förhållanden av socialiseringsteoretiskt intresse. Jag skall emellertid här begränsa mig till en jämförelsen mellan barnens och mödrarnas svar i relation till sambandet mellan mödrarnas utbildning (som uttryck för familjens socioekonomiska status) och barnens förhållande till TV.

Tidigare forskning har visat att barn i högstatusfamiljer ser mindre på TV och har en mer gynnsam social TV-situation än barn i lågstatusfamiljer. Inga Sonessons avhandling visar att det *inte* är något samband mellan mödrarnas utbildning och *barnens svar* när det gäller barnens intresse för TV, preferenser, upplevande av skräck och den sociala TV-situationen generellt. Däremot *är* det samband mellan mödrarnas utbildning och *mödrarnas svar* när det gäller barnens preferenser (lärorika program) och den sociala TV-situationen. (Ju högre utbildning, i desto större utsträckning förklarar man för barnen varför man själv anser att ett bestämt program är olämpligt för dem.) Vad beträffar den centrala frågan om barnens TV-konsumtion är det klart samband med mödrarnas utbildningsnivå: ju högre utbildning mödrarna har, desto mindre ser barnen på TV (vuxenprogram). Detta gäller *både* när konsumtionen mäts på grundlag av barnens egna svar *och* när den mäts på grundlag av mödrarnas skattning (i det sistnämnda fallet är sambandet betydligt starkare).

Detta synes visa att barn i högstatusfamiljer faktiskt har en lägre TV-konsumtion (vuxenprogram) än barn i lågstatusfamiljer (sannolikt främst som en följd av att föräldrarna själva ser mindre på TV), men att tidigare forskningsresultat om en mer gynnsam TV-situation för övrigt för 6-åringar kan ifrågasättas. Tidigare påvisade skillnader på denna punkt skulle alltså kunna tillskrivas intervju effekter. (Jfr kritiken mot uses- and-gratifications-studierna). För den vidare forskning om TV's roll i socialiseringsprocessen antas jämförelser mellan barns och mödrars svar på samma frågor vara en metod värd att satsa mera på. Det är troligt att framtida forskare därigenom kunde anknyta TV-forskningen till generell socialiseringsteori i större utsträckning än vad som hittills varit fallet.

Undersökningen "Förskolebarn och TV" är utförd inom ramen av forskningsprogrammet Mediapanel. Det fulla värdet av den föreliggande boken kommer att framträda först under kommande år allt eftersom arbetet med Mediapanel framskrider. Det är emellertid klart att arbetet också har ett mycket stort självständigt värde. De upplysningar boken innehåller kan ses i många olika sammanhang, inte bara i förbindelse med barns TV-beteende, utan också i relation till andra områden inom massmedieforskningen som t ex informationsklyft-frågor, användningsmodell och effektproblematik, metodologiska problem etc. Dessutom kan många av resul-

taten relateras till generell socialiseringsteori. Avhandlingen innebär ett stort steg vidare på detta forskningsområde, främst på grund av de empiriska resultaten.

Anita Werner

ERIK NORDAHL SVENDSEN: *Avisen i lokalsamfundet*. Århus: Institut for presseforskning. 1979

FLEMING GRÅS: *Monopolaviser og lokale nyheder*. Jelling: Attika-dokumentarserie. 1977

Att svensk press tillhör den grundligast undersökta i världen är något svenska pressforskare ofta framhåller. På ett område ligger dock deras kollegor på andra sidan Öresund ett par steg före. Jag tänker på forskning om landsortspressens bevakning av lokala frågor. Under de senaste åren har första delen av den sk lokalmonopolundersøgelsen "Aalborg Stiftstidende i lokalsamfundet"¹ och Fleming Grås' "Monopolaviser og lokale nyheder" som behandlar Aarhus Stiftstidende och Vejle Amts Folkblad utkommit. "Avisen i lokalsamfundet" av Erik Nordahl Svendsen är det senaste tillskottet till den danska forskningen om pressens roll på den lokalpolitiska nivån. I boken, som är den andra och sista delen i lokalmonopolundersøgelsen, ger Svendsen både en detaljerad bild av två mindre landsortstidningars lokala bevakning och en sammanfattning av resultaten från hela lokalmonopolprojektet.

Som framgår av projekt titeln rör undersökningen endast monopoltidningar. Bakgrunden till detta är att den danska dagspressen genomgått en betydligt kraftigare strukturomvandling än den svenska. Det klassiska politiska "firebladssystemet", med över 150 självständiga tidningar, som var dansk landsortspress kännetecken åren kring första världskriget är idag blott ett minne. Det har ersatts av ett helt annat tidningssystem med 30-40 lokala eller regionala tidningar, huvudsakligen borgerliga monopoltidningar. Den danska tidningsläsaren i landsorten är i allmänhet hänvisad till en enda tidning för information om lokala händelser.

Svendsens huvudsyfte är att undersöka om monopoliseringen av pressen också lett till en förändring av tidningarnas innehåll, från partitidningar med ett snävt grupporienterat innehåll till tidningar av omnibuskaraktär med ett ämnesmässigt varierat nyhetsstoff som riktar sig till alla samhällsklasser och politiska riktningar. Denna utveckling har också karakteriserats som "fra meningspresse til forretningsspresse". Det är emellertid inte frågan om några jämförelser över tiden, utan den empiriska basen för lokalmonopolprojektet är en kvantitativ

innehållsanalys av det politiska nyhetsmaterialet om utgivningsorten under 1972 i Herning Folkeblad (venstre), Skive Folkeblad (radikal) och Aalborg Stiftstidende (oblib tidigare venstre/konservativ). Den sistnämnda behandlas detaljerat i Lokalmonopol-undersøgelsen I. Dessutom redovisas intervjuer med ett urval på ca 400 personer i varje kommun samt med politiker, företrädare för lokala organisationer och journalister för att belysa hur läsarna uppfattar det lokala nyhetsmaterialet och hur nyheterna kommer till. Begreppet lokalpolitiska nyheter ges en vid innebörd. Dit räknas såväl traditionellt politiskt stoff i form av kommunalpolitik och lokal partiverksamhet som arbetsmarknadsfrågor. De tre huvudkategorierna undersöks utifrån dimensionerna partsstyrka – vem som får komma till tals i artiklarna – och journalistisk form – passiv eller aktiv journalistik. Dessutom studeras förekomsten av kritik mot kommunen i det kommunala nyhetsmaterialet och konfliktgraden i arbetsmarknadsstoffet.

Bokens huvudtes är att tidningarnas innehåll i första hand bestäms av vad Svendsen kallar "virkelighedens pres". Tidningarnas lokala bevakning är huvudsakligen en spegling av lokala samhällsförhållanden. Skillnader mellan de olika tidningarnas rapportering förklaras av olikheter i den lokala verklighet de speglar. Det är uppenbart att tidningarna inte enbart är passivt avspeglade. De har ett betydande utrymme för att skapa en egen profil. Svendsen för därför in redaktionella förhållanden på tidningarna som en modifierande faktor. Inom den kommunalpolitiska bevakningen är tidningarnas politiska färg en viktig faktor. Det politiska block en tidning tillhör favoriseras i nyhetsmaterialet. "Regeringspartiet" i kommunen får också ett betydande utrymme, men det får närmast tillskrivas "virkelighedens pres". Tidningarnas traditioner ifråga om journalistik och öppenhet har främst betydelse för behandlingen av arbetsmarknadsstoffet. Resultaten tyder på att arbetarparten i större utsträckning får komma till tals och att konfliktmaterialet får större utrymme i tidningar med aktiv journalistik och pluralistiskt-liberal policy (socialdemokratiska tidningar ingår ju ej i undersökningen).

Att utvärdera "virkelighedens pres" innebär att en relation ska fastställas, relationen mellan verkligheten och tidningarnas bild av denna verklighet. Det innebär samtidigt att Svendsen förutom data från innehållsanalysen av tidningarna måste skapa en uppsättning data om verkligheten i de tre kommunerna, en standard mot vilken tidningarnas rapportering kan bedömas. Nu är det inte precis någon lätt forskningsuppgift att samla in information om alla relevanta lokalpolitiska händelser – de potentiella nyheterna – under ett år i tre kommuner. Svendsen har inte heller valt den strategin. Som jämförelsematerial använder han istället relativt lätt tillgäng-

liga statistiska data om kommunerna. Referat från de lokala partiorganisationernas möten jämförs med läsarnas partitillhörighet, kommunfullmäktigereferat med mandatfördelningen i fullmäktige, partsfördelningen i arbetsmarknadsstoffet med andel sysselsatta i olika näringsgrenar osv. Det visar sig att man kan göra förbluffande långtgående analyser med detta relativt enkla metodiska grepp.

Metoden är emellertid inte helt odiskutabel. De data om verkligheten som Svendsen använder avser strukturella förhållanden i kommunerna. Visserligen kan man hävda att tidningarna bör avspegla verklighetens struktur, men deras lokala rapportering bygger i allt väsentligt på händelser. Tidningarna är beroende av vad olika aktörer i kommunerna gör – vilka potentiella nyheter som produceras – och att de får tillgång till information om dessa händelser. Svendsen är uppenbarligen medveten om problemet men diskuterar det inte uttryckligen. Som exempel kan nämnas att socialdemokraterna är klart missgynnade i tidningarnas referat från partimöten. Men socialdemokraternas möten är till skillnad från de borgerliga partiernas inte öppna för pressen.

En annan aspekt av den lokala bevakningen är hur mycket tidningarna skriver om de tre kommunerna. Här innebär "virkelighedens pres" att ju större en kommun är desto mer finns det att skriva om den. Antalet lokalpolitiska artiklar jämförs med kommunernas invånarantal. På denna punkt tror jag att Svendsen gjort det väl enkelt för sig. Det absoluta antalet lokalpolitiska artiklar om utgivningsorten är naturligtvis av intresse för tidningsläsarna där, men det är ju inte precis de enda nyheterna som står i tidningen. Vid en bedömning av den lokalpolitiska rapporteringen om en viss kommun måste man utgå från hela tidningen som redaktionell produkt. Då är tidningarnas allmänna karaktär och spridningsområde viktiga faktorer att ta hänsyn till. Alla redaktionella prioriteringar måste göras inom en ram av tekniska, ekonomiska och personella resurser. Det är inte rimligt att utan vidare jämföra antalet artiklar i en stor och resursstark tidning som Aalborg Stiftstidende med relativt små och resurssvaga tidningar som Herning Folkeblad och Skive Folkeblad, och diskutera skillnader i termer av kommunstorlekens betydelse och redaktionella prioriteringar. Svendsen gör även ett visst nummer av att Skive Folkeblad har dubbelt så många kommunalpolitiska artiklar om utgivningsorten som Herning Folkeblad, trots att Skive bara har hälften så många invånare som Herning. Detta förklaras med att Skive Folkeblad i större utsträckning bedriver en medveten uppsökande kommunaljournalistik. Förhållandet framstår emellertid som mindre märkligt om man samtidigt vet att Herning Folkeblad har ett spridningsområde som motiverar tidningen att ha fem lokalredaktioner där

40 % av journalisterna arbetar, medan Skive Folkeblad endast har en lokalredaktion.² Vid en bedömning av hur mycket som skrivs om utgivningsorten är det viktigt att ta hänsyn till hur många andra bevakningskommuner som finns inom tidningens huvudsakliga spridningsområde. Nyheterna om de olika kommunerna måste konkurrera om ett begränsat utrymme i tidningen.

Dessa kritiska kommentarer får dock inte undanskymma det faktum att "Avisen i lokalsamfundet" ger en god bild av den danska landsortspressens roll i det lokala politiska livet. Tre fallstudier ger visserligen inte den allra stabilaste grund att generalisera från, men huvudresultaten är påfallande samstämmiga. Monopoltidningarna har utvecklats från den traditionella partipressen men samtidigt är omnibustidningen som ideal en bra bit bort. De ger en hygglig bild av lokalpolitiska händelser och skeenden. Om tidningarnas informationsfunktion kan sägas vara uppfylld är det däremot sämre beställt med deras roll som debattforum och kritiska granskare av myndigheternas verksamhet. Tidningarnas partipolitiska förankring har inte spelat ut sin roll. Socialdemokrater och fackföreningsföreträdare är missnöjda med den behandling de får i de borgerliga monopoltidningarna.

Fleming Gräs knyter i sin bok "Monopolaviser og lokale nyheder" nära an till problemformuleringar och metoder i Lokalmonopol-undersøgelsen, och huvudsyftet är att undersöka de innehållsliga konsekvenserna av den förändrade presstrukturen i Danmark. Han trycker dock hårdare på de historiskpolitiska och ekonomiska förutsättningarna för den lokala journalistiken. Utvecklingen från partipress till omnibustidningar kan enligt Gräs förstås mot bakgrund av tidningarnas redaktionella strategier under trycket av strukturrationaliseringen inom dagspressen. I analogi med statsvetenskaplig partiteori beskrivs förändringarna av det lokala innehållet som försök till maximering av läsarskaran inom spridningsområdet, med hänsyn taget både till de "gamla" politiskt intresserade läsarna, kärnläsarna, och marginalläsarna som inte delar tidningens traditionella politiska målsättning och klassbundenhet.

Bokens empiriska avsnitt består av tre olika undersökningar. I den första delen försöker Gräs påvisa hur konflikter i samhället reflekteras i Aarhus Stiftstidendes spalter. Det är en i huvudsak kvantitativ innehållsanalys av konfliktnyheterna i tidningen under en fjortondagars period 1976, med avseende på konflikttyper, presentation och journalistisk form. Beträffande lokalnyheterna visar resultaten att konflikter mellan å ena sidan lokala myndigheter och å andra sidan intressegrupper och enskilda är klart dominerande. Tyvärr kan man inte sär-

skilja de politiska partierna i materialet. Det hade varit intressant att få veta i vilken utsträckning partierna tar ställning i lokala konflikter och i vilken utsträckning de enbart har karaktär av motsättningar mellan myndigheter och medborgare. Arbetsmarknadskonflikter är betydligt sällsyntare i Aarhus Stiftstidene. De ges också en mindre framträdande placering och presentation. Man kan diskutera det lämpliga i att enbart analysera konfliktnyheterna. Till bilden av tidningens rapportering hör också alla de fall då konflikter inte förekommer. Det är ju en viss skillnad om en aktör är inblandad i en konflikt i en av tio eller en av hundra artiklar.

Den andra undersökningen tar upp de lokala arbetsmarknadsnyheterna i venstretidningen Vejle Amts Folkeblad. Gräs kritiserar lokalmonopolprojektet för att de på grundval av data från ett enda år drar in en dynamisk aspekt i problemformuleringen och försöker dra slutsatser om utvecklingen från partipress till omnibustidningar. Analysen av Vejle Amts Folkeblad omfattar därför ett antal slumpvis utvalda tidningsnummer från åren 1958, 1966 och 1972, representerande olika tidningssituationer i Vejle från tretidningsort till monopol. Den metodiska uppläggningsen är i stort sett densamma som i lokalmonopolprojektet. Resultaten visar att det skett betydande förändringar i tidningens lokala arbetsmarknadsbevakning. Det 1958 helt dominerande lantbruksstoffet har minskat kraftigt medan andelen industri- och handelsnyheter ökat. Andelen konflikter i nyhetsmaterialet har stigit och journalistiken har blivit aktivare, med mindre rena referat och fler intervjuer. Innehållet i Vejle Amts Folkeblad har alltså breddats väsentligt under perioden 1958-1972. Däremot kan man diskutera i vilken mån förändringarna beror på en medveten redaktionell policy eller bara speglar en strukturutveckling i näringslivet med minskad betydelse för lantbruket.

Gräs tar också upp problemet hur man ska kunna jämföra tidningarnas rapportering med vad som "verkligt hänt". Lokala arbetsmarknadsnyheter är speciellt svårhanterliga eftersom det sällan finns någon lättillgänglig av tidningarna oberoende dokumentation av olika händelser. Aktionsforskning är enligt Gräs en lösning på problemet. I stället för att analysera alla arbetsmarknadsnyheter väljs en speciell fråga ut. Att samla in data om händelseförloppet blir då en överkomlig uppgift samtidigt som alla artiklar kan utsättas för en detaljerad granskning. I en undersökning av Vejle Amts Folkeblads rapportering om den sk Udesenkonflikten - en långdragen och komplicerad lönekonflikt vid en ställningsuthyrningsfirma i Vejle under våren 1977 - använder Gräs denna metod. Svagheten är naturligtvis att man inte kan dra några generella slutsatser av ett enda fall. Analysen av Udesenkonflikten är dessutom väl

lös i konturerna. I redovisningen av händelseförloppet under konflikten saknas t ex källhänvisningar till eventuella intervjuer eller protokoll helt. Läsaren har ingen möjlighet att bedöma rimligheten i den jämförande analysen.

Gräs egna undersökningar bygger som helhet på ett rätt bräckligt empiriskt underlag. Men i ljuset av resultaten från lokalmonopolprojektet, som han för övrigt diskuterar i boken, ger de en värdefull komplettering till bilden av dansk landsortspress lokala nyhetsbevakning.

Mats Sjölin

Noter:

- 1 Ejbye-Ernst, Arne m fl: Aalborg Stiftstidende i lokalsamfundet. Århus: Institut for Presseforskning. 1975.
- 2 Lund, Erik - Thomsen, Niels: Håndbog over de danske dagblade 1973-74. I Pressens Årbog 1974.

ANNE-MARIE THUNBERG, KJELL NOWAK, KARL ERIK ROSENGREN OCH BENGT SIGURD: *Samverkansspiralen. Människan i informations- och kommunikationssamhället*. Stockholm: Liber 1979.

I mitten av 1970 tillsattes den s k MIKS-gruppen. MIKS står för Människan i informations- och kommunikationssamhället och arbetsgruppen var tillsatt av delegationen för långsiktigt motiverad forskning i syfte att ta fram en kunskapsöversikt på detta tema. Med kunskapsöversikt menades enligt direktiven att "inventera, sammanställa, strukturera och kritiskt granska kunskap inom större mellanvetenskapliga forskningsfält". Ett av dessa var kommunikationsforskningen. I direktiven för arbetet angavs dessutom att utgångspunkten skulle vara den underprivilegierade människans situation. Resultaten skulle ge underlag för beslut i syfte att påverka ojämlikheter i samhället.

MIKS-gruppens arbete har presenterats i en bok med titeln *Samverkansspiralen*. Huvudtiteln anger bokens grundtes. Den grundläggande förutsättningen för människors förändring av sin informations- och kommunikationssituation är att det skapas samverkan inom olika sociala grupper. Tesen bygger på en omfattande genomgång av resultat från kommunikationsforskningen.

Uppläggning

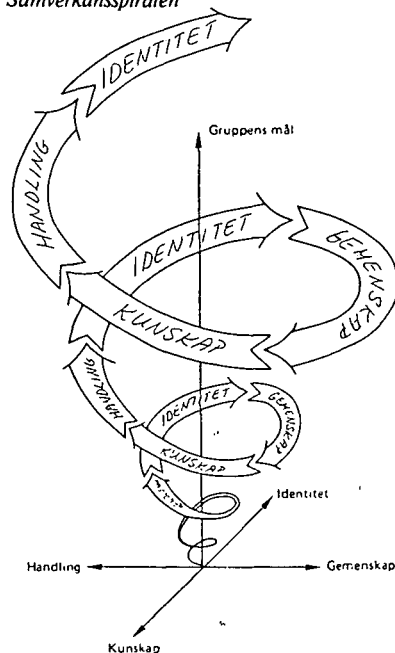
Boken har i princip tre huvuddelar. Den första består av de tre första kapitlen och anger *de allmänna utgångs-*

punkterna för människan i informations- och kommunikationssamhället. Människobild och vetenskapssyn diskuteras. Det fastslås att det finns ett grundläggande jämlikhetsperspektiv i boken, bl a att alla åtgärder som syftar till förändring måste utgå från situationen för de minst gynnade grupperna. Vidare uttalas att människors aktiva deltagande i samhället i sig är ett centralt värde, som vägleder bokens analyser.

I de därpå följande kapitlen diskuteras informations- och kommunikationsfrågorna. I *detta* beskriver författarna samhällsutvecklingen i stort. Särskild vikt läggs vid framväxten av samhällets symbolmiljö - hur erfarenhetsmönster vuxit fram och skapat föreställningsvärldar, vilka kommer till uttryck i bl a språket.

I bokens inledande del redovisas också huvuddragen i den s k samverkansspiralen. Denna presenteras mot bakgrund av en genomgång av olika kommunikationsmodeller. Spiralen kan uppfattas som en typ av social motor som kan utveckla en individ genom att individen samspelar med sin omgivning eller som författarna uttrycker det: "isolerade individer blir en samverkande grupp". De två dimensioner som bestämmer denna process är å ena sidan relationerna mellan gemenskap och handling och å den andra förhållandet mellan identitet och kunskap. Att hamna i en god spiral innebär att individen utnyttjar den sociala drivkraft som finns i dessa dimensioner (figur 1).

Figur 1. Samverkansspiralen

Genom en god spiral av växande identitet, gemenskap, kunskap och handling kan gruppen närma sig sitt mål.

Den andra delen av boken är *den empiriska delen av kunskapsöversikten*. Här presenteras informations- och kommunikationsaspekter på olika sociala institutioner – familjen, utbildningsväsendet, arbetslivet, det politiska livet och masskommunikationen. Översikterna är i genomsnitt på knappt 20 sidor per område. Mest utrymme får arbetslivsavsnittet, där bl a organisationsformernas betydelse för människors kommunikationspotential behandlas relativt utförligt.

Också kapitlet om masskommunikationen ges relativt stor plats. Kapitlet söker på ca 25 sidor redovisa framväxten av de olika medierna, beskriva konsumtionens omfattning i dag och tänkbara effekter. När det gäller mediernas betydelse för en positiv samverkansspiral är författarna tveksamma. Man menar att den symbolmiljö som förs fram i medierna är elitdominerad och därmed upplevs som främmande för stora grupper av människor. Mot bakgrund av detta menar man att det främst är genom s k alternativa medier som goda spiraler kan skapas.

Bokens tredje del är det avslutande kapitlet. Detta avser *kunskapsluckor och kunskapsbehov*. I detta framhåller författarna att det allmänt krävs mer resurser för detta område, särskilt med hänsyn till att det är ett tvärvetenskapligt forskningsfält. Under rubriken "Ett forskningsprogram" pekar man bl a på behovet av forskning om synen på människan som subjekt respektive objekt inom forskningstraditionen. Det framförs förslag om studier kring smågruppers kommunikationsmönster och språkligt orienterad kommunikationsforskning.

Samhällssynen

Boken har genom sin bredd och sitt engagemang blivit en mycket bra introduktion till de problemställningar som är aktuella inom forskningen kring informations- och kommunikationsfrågor. Det skall samtidigt framhållas att boken saknar vissa viktiga aspekter. Mest påtagligt är detta i fråga om de allmänna utgångspunkterna för framställningen. Författarna ger visserligen i sitt andra kapitel vad man kallar de sociala förutsättningarna för sin syn på kommunikationens roll. Närmare studium visar emellertid på att den samhällssyn som förmedlas är ytterst idealistisk eller möjligen något osammanhängande. Samhället beskrivs som differentierat och präglad av social skiktning. Vad som kan tänkas styra den iakttagna differentieringen lämnas läsaren till stor del i okunnighet om. Den sociala utvecklingen har lett till att grupper har slagits sönder och blivit isolerade individer, sägs det – nu skall samverkansspiralen vara ett redskap för att skapa en ny gemenskap och ett nytt, sammanhållet samhälle.

Den samhällsbild som förmedlas i Samverkansspiralen inledning blir lite av idyll. Visserligen sägs utveck-

lingen ha skapat problem men dessa kan redas upp genom olika former av "social engineering". Samtidigt framgår av andra kapitel att idyllen vilar på vissa bestämda förutsättningar. Särskilt i avsnittet om utbildningen (sid 123 ff) finns en annorlunda typ av analys. Här framhålls att behovet av arbetskraft reglerar utbildningen och att den sociala reproduktionsprocessen förstärks av skolan. Även om det på kapitlets sista sida formuleras "en alternativt framtidssbild" får kapitlet genom sin bredare analys inte samma optimistiska grundton som de övriga. Här framgår att samverkansspiralen är bunden till bestämda ekonomiska förutsättningar.

Det är självklart att det på en grundbok inte kan ställas krav att alla aspekter på ett problem skall få en utförlig behandling. Å andra sidan är det märkligt att boken inte tydligare markerar de politiska och ekonomiska grunder som kommunikationssamhället vilar på. Även om författarna inte på alla punkter kan ena sig om en bestämd utgångspunkt för sin syn vore det ändå rimligt att belysa kommunikationsstrukturens beroende av det ekonomiska systemet i ett samhälle, t ex vilket intresse olika samhällsgrupper egentligen har av en s k förbättrad kommunikation. I volymen "Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research" har Kjell Nowak tagit upp ett sådant perspektiv och visat på hur forskarens samhällsmodell styr dennes tolkning av kommunikationsproblemet. En diskussion om kommunikationssamhällets förutsättningar borde också lyfts fram i Samverkansspiralen.

Samverkansspiralen – för alla?

De kritiska synpunkterna på framställningens förutsättningar hindrar inte att boken bidrar med en mängd värdefullt och intressant stoff som berikar både forskning och debatt. Detta gäller inte minst diskussionen om den s k samverkansspiralen. Samverkansspiralen är samtidigt det "åtgärdsförslag" som gruppen lanserar och som av det skälet bör tas upp till särskild granskning.

Vad är då samverkansspiralen? I det föregående har den karakteriserats som en social process som skapar aktiva och medvetna människor med förmåga att påverka sin och andras sociala situation. Viktiga steg i denna process är en växelverkan mellan *handling* – samspel mellan handling och gemenskap – och *kommunikation* – förhållandet mellan identitet och kunskap (s 82 ff).

I boken diskuteras hur möjligheterna för samverkansspiralen är beroende av människors sociala positioner. Det framförs exempel på hinder för en god spiral. Dessa kan komma uppifrån, nerifrån och inifrån. Hinder *uppifrån* är t ex organisationers storlek – människor har inte möjlighet att överblicka sin situation – *nerifrån* kan

vara hot från en ökande privatisering och *inifrån* en tilltagande förstelning – organisationer stelnar i sina former. Diskussionen om förutsättningar och hinder för social kommunikation tar upp mycket intressanta aspekter på kommunikationsproblem men den blir alltför kortfattad. Inte heller stötts den upp tillräckligt av de empiriska kapitlen. Det är beklagligt med tanken på tesens centrala roll i boken.

Brist på konkret underlag gör läsaren frågande inför de möjliga konsekvenserna av samverkansspiralen. Detta gäller främst i fråga om social förankring. Är det verkligen realistiskt att de kommunikationssvaga på detta sätt kommer att gå samman? Är det inte mer rimligt att tänka sig att spiralen beskriver en process som permanentar de redan kommunikationsstarkas övertag i samhället? Ätminstone förefaller detta troligt med den samhällsmodell som boken utgår från. Vad man här saknar är framför allt diskussioner om andra möjligheter, exempelvis konflikters roll för att skapa nya sociala konstellationer och organiserade samhällsintressen. Över huvud saknas analyser av förhållandet *mellan* sociala grupper. Kan en "god" spiral inom en grupp påverka en annan grupp negativt? Är det rimligt att förvänta sig samverkansspiraler också på grupp- eller aggregatnivå? Finns det någon teoretisk möjlighet för en "total samverkansspiral" – och i så fall under vilka betingelser? Detta bredare perspektiv är spännande men saknas i boken. De resonemang som nu finns är inte tillräckliga för att klara ut konsekvenserna i dessa avseenden. I det vidare perspektivet blir det då mindre frågan om en kommunikationsmodell, det blir istället bitar i en allmän samhällsteori.

En förklaring till att Samverkansspiralen inte ger något större utrymme åt en diskussion av en helhetssyn är att det genomgående saknas ett övergripande politiskt perspektiv. Ett sådant kunde ha bidragit till ökad konkretion men hade troligen gjort boken mer kontroversiell. Det politiska perspektivet skulle varit av särskilt intresse med hänsyn till att resultaten som återges skall leda till praktiska åtgärder. Frånvaron av uttalat kontroversiella inslag hänger troligen samman med att det handlar om en utredningsrapport. Det har gällt för författarna att resonera sig samman till en gemensam skrivning. Det personliga och tillspetsade har därmed kommit att rensas ut under arbetets gång. Konsekvensen är emellertid enbart en skenbar neutralitet: samverkansspiralen som politisk modell är i högsta grad politiskt laddad. I sin förlängning är den exempelvis mycket kritisk till de stora organisationerna.

En lämplig introduktionsbok – med komplement

Samverkansspiralen är trots de invändningar som här redovisats en mycket givande läsning. Den sammanmälter en mängd kunskaper. Inom varje redovisat forskningsfält finns det intressanta och viktiga iakttagelser. Detta gäller inte minst analysen av vad som skall menas med jämlikhet. Höjdpunkter är familje- och utbildningsavsnitten. Arbetslivskapitlet ger bra översikter av organisationsformers och arbetssituationers betydelse för människors aktivitet och intresse.

Det politiska avsnittet innehåller också analyser som är spännande. Till detta hör påpekandet att människors brist på intresse för politik kan bero på att politik handlar om "fel saker". Diskussionen stannar dock i huvudsak vid påpekandet. Här hade funnits skäl att gå vidare. Masskommunikationsavsnittet är komprimerat men ger en bra introduktion till forskningsproblemen.

Sammantaget gör uppläggningsboken till en mycket lämplig introduktionsbok. Genom sin bredd och sitt engagemang bör den kunna skapa debatt och intresse. Bokens kvalitet förhöjs av ett enkelt och klart språk. Inte minst har här de regelbundet infogade citaten från den svenska litteraturen sin betydelse. De illustrerar konkret fler teser i texten. Stickord i marginalen underlättar inläsningen och gör boken lättillgänglig även för människor som har begränsad erfarenhet från det aktuella problemområdet.

Som kursbok i grundläggande högskoleutbildning inom kommunikationsområdet måste Samverkansspiralen ha sin givna plats. I en grundkurs bör den dock kompletteras. Detta kan ske på två sätt: dels en bok som tar upp den ekonomiska och sociala basen för kommunikation behandlas, dels en analys av svensk kommunikationspolitik. Den förstnämnda boken kan vara en grundbok i socialpsykologi, den andra finns knappast idag utan väntar på att bli skriven. Den skulle ta upp partiets och andra intressegruppers synsätt på kommunikation samt den syn som finns i de centrala propositioner inom medieområdet och bli utsatta dem för en ideologisk analys. Ett sådant kurspaket skulle vara utmärkt start för den som vill fördjupa sig i samhällsliga informations- och kommunikationsproblem.

Lennart Weibull